

Glosa

do wyroku S¹du Najwy¿szego z dnia 27 lipca 2000 r. IV CKN 88/00

Zawarcie umowy kredytu przez parafiê bez zezwolenia w³aciwego biskupa diecezjalnego jest sprzeczne z prawem okre³aj¹cym sposób dzia³ania parafii jako koœcielnej osoby prawnej i prowadzi do niewa¿noœci czynnoœci prawnej¹.

I. Wprowadzenie

Regulacja prawna dotycz¹ca udzia³u koœcielnych osób prawnych w obrocie cywilnoprawnym jest fragmentaryczna i wype³nia „nieczytelna” nie tylko dla œwieckich kontrahentów (np. banków), ale niekiedy – jak dowodzi niniejsza sprawa – tak¿e dla wysokich urzêdników koœcielnych (Kurii diecezjalnej). Źród³em nieporozumieñ jest art. 2 ustawy o stosunku Pañstwa do Koœcio³a Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 V 1989 r.², zgodnie z którym: „[k]oœcio³ rz¹dzi siê w swych sprawach w³a-

¹ Wyrok wraz z uzasadnieniem zosta³ opublikowany w OSP 2003, nr 9, poz. 115 z aprobuje¹c¹ glos¹ B. R a k o c z e g o. Podda³ go gruntownej krytyce z pozycji prawa kanonicznego G. R a d e c k i, Glosa do orzeczenia SN z 27 lipca 2000, OSP 2004, nr 5, s. 246 i nast. Celem niniejszej glosy jest analiza wyroku SN w aspekcie cywilistycznym, a zw³aszcz¹ udzia³u koœcielnych osób prawnych w obrocie cywilnoprawnym.

² Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm., dalej jako ustawa o stosunku pañstwa do Koœcio³a.

snym prawem [podkr. M.J.], ...oraz zarządza swoimi sprawami”, przy czym brak jest definicji legalnej wskazanych wyżej pojęć.

O ile nie ma wątpliwości co do tego, że własnym prawem z art. 2 wskazanej ustawy jest kodeks prawa kanonicznego (k.p.k.) z 1983 r.³, to już rozumienie pojęcia „swej sprawy” nie jest tak jednoznaczne. Prima facie wydaje się dość oczywiste, że ww. przepis nie odnosi się nawet pośrednio do stosunków wynikających z umów zawartych pomiędzy parafiami jako terytorialnymi osobami prawnymi prawa kanonicznego o uznanej przez państwo osobowości cywilnoprawnej⁴ a bankami spółkami akcyjnymi¹. Jednakże judykatura i niektóre wypowiedzi doktryny⁵ podważają takie rozumowanie i opowiadają się za stosowaniem niektórych kanonów kodeksu prawa kanonicznego (ograniczających kompetencje proboszcza i samodzielności parafii wskutek wykonywania władztwa przez biskupa diecezjalnego) do oceny tego rodzaju stosunków.

W konsekwencji konstrukcje prawa kanonicznego, wynikające przecież z zupełnie innych uwarunkowań historycznych i oparte na zasadzie hierarchii oraz pełnej władzy biskupa diecezjalnego wobec parafii i proboszcza, rozciąga się na stosunki cywilnoprawne z udziałem niekościelnych osób prawnych (ad casum banku). Jak wiadomo, stosunki cywilnoprawne – w odróżnieniu od stosunków prawa kanonicznego – cechuje równorzędność podmiotów uczestniczących w obrocie. Przede wszystkim jednak kanoniczno-prawna osobowość parafii, uwzględniająca uświęconą tradycję zależność od biskupa diecezjalnego, nie da się pogodzić z fundamentalnym w prawie cywilnym osobowością cywilnoprawną i w

³ Por. Kodeks prawa kanonicznego, Pallotinum 1984.

⁴ Jak podkreśla H. Misztal, Kościelne osoby prawne w prawie polskim, [w:] Księga pamiątkowa ku czci Profesora Henryka Karbownika, Lublin 1998, s. 504, ustawodawca kościelny nie uznaje osobowości prawnej parafii personalnych znanej prawu kanonicznemu.

⁵ Por. np. W. Chmiel, Obrót nieruchomościami przez parafie rzymskokatolickie¹, Rejent 2000, nr 6, s. 13 i nast.; B. Rakoczy, Głosa..., s. 492 i nast. oraz wskazane w tej głosie orzeczenia SN i NSA. Zestawienie literatury i przegląd stanowisk w omawianej sprawie zawiera opracowanie G. Radckiego, Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce (na styku prawa kanonicznego i prawa cywilnego), Rejent 2003, nr 7-8, s. 127; por. też niepubl. orzecz. SN z dnia 12 III 1997 r. II CKN 24/97 (treść statutu kościelnej osoby prawnej, tzn. Kongregacji ma znaczenie nie tylko na przeszczepienie między nią a pozwanym, piastującym funkcje organu). Nadto wg SN kompetencje organów Kongregacji należą do oceny na podstawie jej statutu (Konstytucji), a skutki ich naruszenia ocenia się na podstawie przepisów kodeksu cywilnego.

konsekwencji samodzielności¹ osób prawnych. Dotyczy to również parafii, która w sporze występuje przeciw, jako osoba prawna prawa cywilnego, a nie kanonicznego.

Warto nadmienić, że wyrok SN ma doniosłe znaczenie dla praktyki, w tym zwłaszcza dla banków. Kościelne osoby prawne aktywnie uczestniczą¹ w obrocie cywilnoprawnym. W związku z prowadzoną w różnych formach działalnością¹ w zakresie realizowanej misji Kościoła, w tym działalnością¹ charytatywną, ale i na ogół związaną z nią działalnością¹ gospodarczą (wydawnictwa, drukarnie, sklepy z dewocjonaliami, hotele, biura pielgrzymkowe, apteki, wynajem pomieszczeń, stacje radiowe i telewizyjne itp.)⁶, zaciągają¹ w bankach zobowiązania znacznej wartości. Działalność gospodarcza jest prowadzona bezpośrednio przez kościelne osoby prawne albo przez wyodrębnione jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Te ostatnie funkcjonują w ramach kościelnych osób prawnych, które je powołały⁷.

Pośród wielu zagadnień podniesionych w uzasadnieniu omawianego wyroku dwa wydają się mieć decydujące znaczenie. Chodzi mianowicie o ustalenie podstaw prawnych kształtujących ustrój parafii jako osoby prawnej prawa cywilnego oraz skuteczność tej regulacji w odniesieniu do bankowej spółki akcyjnej, z którą parafia zawarła umowę kredytu. Na aprobatę zasługuje stanowisko SN w pierwszej z podniesionych kwestii, a mianowicie uznanie, że Kościół autonomicznie kształtuje ustrój parafii na podstawie kodeksu prawa kanonicznego, natomiast uwagi polemiczne mogą wywoływać uznanie przez skład orzekający niektórych kanonów kodeksu jako podstawy do oceny ważności umowy kredytu zawartej przez parafię z bankową spółką akcyjną.

Zadaniem niniejszej glosy jest zarysowanie odmiennych w stosunku do stanowiska SN rozważań w tej sprawie oraz wysunięcie postulatów

⁶ Por. bliżej E.K. Czackowska, J. Bieliński, Jaki los kościelnych ulg, Rzeczpospolita z dnia 27 II 2004 r., nr 49. Wskazano tam, że obrót jednej z krakowskich parafii z tytułu działalności gospodarczej w 2002 r. wyniósł 2 mln. zł.

⁷ H. Misztal, Kościelne osoby prawne w prawie polskim..., s. 499. Warto dodać, że z punktu widzenia praktyki gospodarczej jest to dość niefortunne rozwiązanie, czego dowodzi przykład wydawnictwa Stella Maris, istniejącego przy Archidiecezji Gdańskiej. Z powodu zadłużenia powstałego w związku z działalnością wydawnictwa komornik zajęł eksponaty Muzeum Archidiecezjalnego w Gdańsku.

de lege ferenda w celu „ucywiliściznienia” zasad udzia³u kościelnych osób prawnych w obrocie, zw³aszczu gospodarczym.

Nadto zasadnicze w¹tpliwosci budzi umowa poręczenia, zawarta – jak wynika z uzasadnienia ww. orzeczenia – przez bankow¹ spó³kę akcyjn¹ z Kuri¹ diecezjaln¹. Zagadnienie to nie by³o jednak przedmiotem rozstrzygnięcia S¹du Najwyższego z uwagi na zwi¹zanie granicami kasacji i dlatego nie bédzie przedmiotem szerszej analizy.

II. Stan faktyczny

Parafia rzymskokatolicka, reprezentowana przez swojego proboszcza, zawar³a w 1992 r. umowę kredytu w wysoko³ci 8 mld ówczesnych z³oty³ch z bankiem Polska Kasa Opieki SA. Tytu³em zabezpieczenia „ustanowiono hipoteki na nieruchomościach..., a tak³e poręczenie Kurii Diecezjalnej, podpisane przez jej kanclerza księdza Z.B [podkr. M.J.]”

Diecezja wytoczy³a przeciwko ww. bankowi powództwo o ustalenie nieważności umowy kredytu. S¹d apelacyjny oddali³ apelację pozwanego banku, wskazuj¹c, że „proboszcz parafii nie mia³ upoważnienia biskupa diecezjalnego ani uchwa³y rady parafialnej, koniecznych do zaci¹gnięcia tego kredytu”. W konsekwencji s¹d apelacyjny uzna³, że umowa kredytu by³a sprzeczna z prawem w zakresie reprezentacji parafii jako osoby prawnej.

W ocenie S¹du Najwyższego „zawarcie umowy kredytu przez parafię bez zezwolenia w³aciwego biskupa diecezjalnego jest sprzeczne z prawem okredaj¹cym sposób dzia³ania parafii jako kościelnej osoby prawnej i prowadzi do nieważności czynności prawnej”. Nadto SN uzna³, że powstanie, istnienie oraz struktura wewnętrzna Kościo³a s¹ niezależne od woli prawodawcy państwowego. S¹d powo³a³ w uzasadnieniu wyroku przepisy art. 35 k.c. i art. 38 k.c., a tak³e przepisy ustawy o stosunku państwa do Kościo³a. W szczególności z art. 2 tej ustawy wynika, że Kościo³ rz¹dzi się w swych sprawach w³asnym prawem. Zdaniem SN, prawem tym jest kodeks prawa kanonicznego og³oszony w 1983 r., a w niniejszej sprawie znajduje w szczególności zastosowanie kan. 638 § 1⁸ i kan.1281 § 1 k.p.k. Proboszcz przekroczy³ zakres swoich kompetencji,

⁸ Krytycznie co do powo³ania tego kanonu jako niedotycz¹cego parafii zob. B. R a - k o c z y, Glosa..., s. 493.

zaciągaj¹c zobowiązanie wynikaj¹ce z umowy kredytu bez zezwolenia biskupa, które stanowi według S¹du Najwyższego sk³adnik skutecznego działania organu (osoby prawnej). S¹d wskaza³, że kan. 1281 k.p.k. zawiera sankcję nieważności dla czynności zarz¹dcy (tu proboszcza), w odniesieniu do czynności przekraczaj¹cych granice i sposób zwyczajnego zarz¹dzania, jeżeli nie uzyska³ wcześniej pisemnego upoważnienia ordynariusza⁹.

III. Kanonicznoprawny „statut” parafii¹⁰

S¹d Najwyższy zasadnie podkreśl³ w uzasadnieniu wyroku, że parafia różni się od innych osób prawnych. Ich statuty podlegaj¹ bowiem kontroli na etapie rejestracji, m.in. z punktu widzenia zgodności z bezwzględnie obowiązu¹jącymi przepisami prawa. Należy dodać, że statuty te s¹ jawne.

Tymczasem, o czym nie wspomniano już w uzasadnieniu ww. wyroku, nie istnieje żaden publiczny rejestr parafii¹¹ ani odrębny, ani prowadzony w ramach Krajowego Rejestru S¹dowego¹². Parafia nie ma statutu w ro-

⁹ W uzasadnieniu nie wskazano przyjętej przez SN podstawy nieważności zawartej umowy kredytu. Nie jest zatem jasne, czy zasadę autonomiczności Kościoła stosuje sk³ad orzekaj¹cy również w odniesieniu do podstawy nieważności (kan.1281 k.p.k.), czy też znajduje tu zastosowanie art. 39 k.c., skoro chodzi o działania proboszcza z przekroczeniem jego kompetencji; zob. też w tej kwestii powo³ane wyżej orzeczenie SN z dnia 12 III 1997 r. II CKN 24/97 (niepubl.).

¹⁰ Wybrane przepisy k.p.k., reguluj¹ce organizację, zakres i sposób działania parafii jako osoby prawnej prawa kanonicznego, określam jako kanonicznoprawny „statut” parafii, w odróżnieniu od cywilnoprawnego statutu z art. 35 k.c.; por. też co do pojęcia statutu orzeczenie SN z dnia 11 VI 1997 r. PKN 201/97, Rzeczpospolita 1998, nr 210 (Prawo co dnia).

¹¹ Istnieje natomiast rejestr kościołów, w którym wpisuje się kościelne osoby prawne i ich organy, w tym parafię i proboszcza; zob. Dział³ III „Rejestrowanie kościołów i innych związków wyznaniowych”, zamieszczony w ustawie z dnia 17 V 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. Nr 26, poz. 319), dalej jako ustawa o gwarancjach wolności sumienia oraz rozporz¹dzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 III 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych (Dz.U. Nr 38, poz. 374). Każdy ma prawo przegl¹dania rejestru i akt rejestrowych (w tym prawo przegl¹dania statutu).

¹² Spośród wielu rodzajów kościelnych osób prawnych obowiązek rejestracji w KRS dotyczy jedynie fundacji i stowarzyszeń prowadz¹cych działalność gospodarczą¹, przy czym ich wpis ma charakter komplementarny. Inne kościelne osoby prawne pomimo prowadzenia działalności gospodarczej nie podlegaj¹ wpisowi do KRS; por. bliżej zw³aszczca R. Skubisz, M. Trzebiatowski, Kościelne osoby prawne jako przedsiębiorcy rejestrowi, PPH 2002, nr 3, s. 15 i nast.; C. Kosikowski, Prawo działalności gospodarczej. Komentarz, Warszawa 2002, s. 46.

zumieniu art. 35 k.c., który – tak jak przewidziano dla niektórych kościołów i związków wyznaniowych w ustawie o gwarancjach – regulowałby jej urząd i funkcjonowanie oraz zasady występowania w obrocie cywilnoprawnym. Statut taki jest składany w właściwemu organowi rejestrowemu (ministrowi) wraz z wnioskiem o zarejestrowanie Kościoła lub związku wyznaniowego¹³. W odniesieniu do parafii nie uregulowano również tych zagadnień szerzej w żadnej innej ustawie. W szczególności przepisy tzw. indywidualnej ustawy o stosunku państwa do Kościoła określały jedynie tryb zawiadamiania właściwego rządowego organu administracji ogólnej o powołaniu parafii i jej proboszcza, określanego jako organ parafii¹⁴. Trudno uznać za zadowolającą w tym zakresie odesłanie z art. 2 wspomnianej ustawy do „własnego prawa kościoła”, tym bardziej, że w ustawie nie określono zakresu tej delegacji w odniesieniu do problematyki cywilnoprawnej. Jak wiadomo, art. 35 k.c. zezwala na uregulowanie organizacji i sposobu działania osoby prawnej także w statucie, jednakże jedynie w wypadkach i w zakresie przewidzianym we właściwych przepisach (podkr. M.J.).

W konsekwencji obowiązuje regulacja ma, jak już powiedziano, charakter fragmentaryczny. Jej stosowanie do konkretnego przypadku musi wywoływać liczne wątpliwości. Można bowiem bronić poglądu, że do parafii w zasadzie należy stosować ogólne przepisy o osobach prawnych prawa cywilnego oraz wypracowane przez doktrynę stanowisko co do roli i kompetencji organu zarządzającego osoby prawnej. Chodzi zwłaszcza o domniemanie kompetencji generalnej organu zarządzającego w sprawach, które nie są wyraźnie przypisane innym organom osoby prawnej¹⁵. Proboszcz miałby wówczas nieograniczony zakres kompeten-

¹³ Warto przytoczyć przepis art. 32 ust. 3 ustawy o gwarancjach wolności sumienia: „Jeżeli kościół lub inny związek wyznaniowy przewiduje tworzenie jednostek organizacyjnych, zakonów lub diakonatów mających osobowość prawną, w statucie powinny być określone ich nazwy, teren działania, siedziby, zakres uprawnień oraz zasady tworzenia, znoszenia i przekształcania tych jednostek oraz ich organy, zakres kompetencji, tryb podejmowania decyzji, sposób powoływania i odwoływania tych organów, sposób reprezentowania na zewnątrz oraz zaciągania zobowiązań majątkowych [podkr. M.J.]”.

¹⁴ Por. bliżej M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2003, s. 258 i nast.

¹⁵ Por. np. A. Kidyba, *Dyrektor jako organ przedsiębiorstwa państwowego*, Warszawa 1993, s. 160 i nast. oraz wskazana tam literatura.

cji stanowi¹ cych i reprezentacyjnych, skoro rada parafialna nie jest w ogóle wymieniona przez ustawę o stosunku państwa do Kościoła jako organ parafii. Tym samym proboszczowi jako jedynemu organowi parafii przys³uguje taki zakres kompetencji, który jest wyznaczony i tożsamy ze zdolności¹ prawn¹ parafii. Jest to zatem kompetencja określana w piśmiennictwie jako pe³na¹⁶.

Z drugiej jednak strony, niektóre kanony kodeksu prawa kanonicznego reguluj¹ w³ażnie kwestie ustrojowe kościelnych osób prawnych, w tym wymóg pozwolenia biskupa i opinię rady parafialnej na dokonanie czynności prawnej przez proboszcza.

Warto zatem rozważyć następuj¹ce stanowiska.

Zgodnie z pierwszym z nich, cywilnoprawny ustrój parafii – z punktu widzenia zarówno s¹du orzekaj¹cego, jak i banku – reguluj¹ wy³cznie przepisy powszechnie obowizuj¹cego prawa, w tym przepisy ustawy o stosunku państwa do kościoła¹⁷. Kodeks prawa kanonicznego nie ma takiego charakteru, a więc nie znajduje tu zastosowania. Nie jest on odpowiednikiem statutu, o którym stanowi art. 35 k.c., bo nie jest oparty na ustawie.

Drugi pogl¹d, przyjęty przez SN, opiera się na konstatacji, że parafia nie ma statutu w rozumieniu art. 35 k.c., jednakże na zasadzie przyznanej przez ustawodawcę autonomii Kościoła katolickiego jest w³adny samodzielnie określać ustrój parafii, przy czym znajduje w tym zakresie zastosowanie kodeks prawa kanonicznego jako „w³asne prawo” Kościoła.

Pogl¹d S¹du Najwyższego zas³uguje w tej części na aprobatę. Wprawdzie parafia nie ma swojego statutu ani innego aktu wydanego na podstawie delegacji ustawowej, reguluj¹cej jej ustrój i funkcjonowanie, tym

¹⁶ Por. zwłaszcza J. K o s i k, *Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego*, Warszawa 1963, s. 31: „[j]eżeli osoba prawna działa przez jeden organ, zakres umocowania tego organu będzie szeroki, odpowiadaj¹cy zakresowi zdolności osoby prawnej”; tak też A. K i d y b a, *Prawo handlowe*, Warszawa 2000, s. 106, także co do zasady pe³nej zdolności prawnej oraz kompetencji pe³nej organu.

¹⁷ Por. np. H. M i s z t a l, *Kościelne osoby prawne...*, s. 513, zdaniem którego osobowość cywilnoprawna i sposoby jej uzyskania przez jednostki organizacyjne Kościoła zostały określone w tzw. ustawach majowych, tzn. w ustawie o gwarancjach wolności sumienia oraz ustawie o stosunku państwa do Kościoła. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 VII 1993 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318) został ratyfikowany dopiero w 1998 r., st¹d nie znajduje on w niniejszej sprawie zastosowania.

niemniej wydaje się uzasadnione twierdzenie, że funkcję statutu pełni¹ w³asne przepisy k.p.k. I tak na przykład, według kan.515 k.p.k. parafia jest wspólnot¹ wiernych, przy czym ma ona z mocy samego prawa osobowość prawn¹. Status prawny proboszcza reguluj¹ kanony 519 i nast. k.p.k. W szczególności występuje on w imieniu parafii, zgodnie z przepisami prawa, przy za³atwianiu wszystkich czynności prawnych. Proboszcz ma również obowi¹zek troszczyć się o to, by dobra parafii były administrowane według norm kan.1281-1288 (kan.532 k.p.k.).

Nadto stanowisko S¹du Najwyższego uwzględnia szczególny charakter parafii jako kościelnej osoby prawnej (por. dalsze uwagi) i uznan¹ w ustawie autonomię Kościoła katolickiego¹⁸. Tytu³em uzupełnienia wywodów SN można dodać, że przyjęcie odmiennego pogl¹du uznaj¹cego kodeks postępowania kanonicznego za akt całkowicie indyferentny w istocie podważa³oby tę autonomię, która znalazła następnie potwierdzenie w postanowieniach konkordatu z 1993 r.

S¹d Najwyższy, zasadnie kwalifikuj¹c znaczenie kodeksu prawa kanonicznego dla ustalenia ustroju parafii, bezpodstawnie rozci¹ga jego oddziaływanie również na wszelkie stosunki zewnętrzne parafii z osobami trzecimi. Kanonicznoprawny „statut” parafii, a więc ustalony na drodze wyk³adni stosownych kanonów kodeksu prawa kanonicznego, uznaje bowiem nale³y za akt o charakterze wewnętrznym¹⁹, rodz¹cym skutki jedynie w stosunkach kościelnych, w tym pomiędzy proboszczem a biskupem diecezjalnym. Nie jest on oparty na ustawie (verba legis art. 35 k.c.), a nadto kodeks postępowania kanonicznego w zasadniczy sposób różni się od przepisów ustawy o stosunku państwa do Kościoła. Dla przykładu, kodeks postępowania kanonicznego wprowadza radę parafialn¹ w ogóle nieznan¹ ustawie czy też bez podstawy ustawowej (delegacji ustawowej) przyznaje biskupowi (nieb¹demu przecie³ organem

¹⁸ Według art. 2 ustawy z dnia 17 V 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła, „[k]ościół r¹dzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchown¹ i jurysdykcyjn¹ oraz zarz¹dza swoimi sprawami”, natomiast zgodnie z art. 5 konkordatu państwo zapewnia Kościołowi katolickiemu swobodne i publiczne pełnienie jego misji, sz¹cnie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarz¹daniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego.

¹⁹ Tak też np. G. R a d e c k i, *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego...*, s. 144 i nast., s. 149 oraz wskazana tam literatura.

parafii) kompetencje ograniczenia dzia³ania proboszcza do czynnoœci zwyk³ego zarz¹du. Tym samym kanonicznoprawny „statut” parafii nie spe³nia cech cywilnoprawnego statutu (art. 35 k.c.), który przecie¿ nie mo¿e byæ niezgodny z ustaw¹²⁰.

W ¿adnym wypadku nie ustanawia wskazany kanonicznoprawny „statut” wi¹¿¹cych osoby trzecie regu³ zachowania parafii w stosunkach zewnêtrznych, w tym tak¿e w stosunkach zobowi¹zaniowych. Autonomiczny charakter kodeksu prawa kanonicznego jako w³asnego prawa oznacza tak¿e i to, ¿e nie ma on – poza krêgiem osób prawnych Koœcio³a katolickiego – mocy powszechnie obowi¹zuj¹cej. Musi byæ to rozumiane jako samodzielnoœæ Koœcio³a w tej sferze (brak ingerencji w³adzy pañstwowej, niezale¿noœæ), a nie jako na³o¿enie na osoby trzecie obowi¹zku respektowania kanonów kodeksu prawa kanonicznego w stosunkach cywilnoprawnych z osobami koœcielnymi. Interpretacja taka znajduje expressis verbis potwierdzenie w kan. 1 k.p.k., zgodnie z którym „[k]lanony tego Kodeksu dotycz¹ jedynie Koœcio³a łaciñskiego” (podkr. M.J.)²¹.

Nawet po³nijsze (w stosunku do stanu faktycznego niniejszej sprawy) ratyfikowanie konkordatu w 1998r. nie zmienia tej oceny, bowiem to postanowienia konkordatu, a nie kodeksu prawa kanonicznego sta³y siê elementem obowi¹zuj¹cego porz¹dku prawnego²².

Zakwalifikowanie wywiedzonego z kanonów kodeksu prawa kanonicznego „statutu” parafii jako aktu o charakterze wewn¹trzkœcielnym przes¹dza o odrzuceniu w niniejszej sprawie pogl¹du o przekroczeniu kompetencji przez proboszcza (art. 39 k.c.). Kodeks prawa kanonicznego ogranicza kompetencje proboszcza, jednak¿e ma to jedynie znaczenie w stosunkach wewn¹trzkœcielnych, a wiêc nie jest skuteczne wobec osób trzecich. Wprawdzie nie istnieje ¿adna norma ustawowa wy³¹cza-

²⁰ Por. Z. Radwañski, *Prawo cywilne. Czêœæ ogólna*, Warszawa 1999, s. 169.

²¹ Tak te¿ G. Radeccki, tam¿e, s. 145 z powo³aniem siê na prace R. Sobañskiego, T.M. Bacha, W. Wójcika.

²² Konkordat nale¿y do umów miêdzynarodowych, które nie reguluj¹ wprost stosunków prawnych nimi objêtych. W konsekwencji nie sam konkordat, lecz ustawa go wykonuj¹ca ma moc bezpoœrednio obowi¹zuj¹c¹; por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*, Warszawa 1998, s. 58; zob. te¿ R. Kwieciñski, *Miejsce umów miêdzynarodowych w porz¹dku prawnym pañstwa polskiego*, Warszawa 2000, s. 115 i nast., s. 170 i nast.

ja może liwoæ „statutowego” ograniczenia kompetencji proboszcza wobec osób trzecich, jednakæ nie mo¿na z tego faktu wnioskowaæ o dopuszczeniu tego typu ograniczenia. Podstawowym i niepodwa¿alnym argumentem przemawiaj¹cym na rzecz takiego pogl¹du jest nieobjêcie ograniczenia kompetencji proboszcza obowi¹zkiem wpisu do jawnego dla osób trzecich rejestru oraz treæ art. 35 k.c.²³

Nadto ograniczenia kompetencji organu osoby prawnej (tu proboszcza), wynikaj¹ce z innych Ÿródle³ ani¿eli ustawa lub wydany na jej podstawie statut, nie wywieraj¹ skutku wobec osób trzecich. Wskazuje siê w literaturze, æe „za takim stanowiskiem przemawia wzgl¹d na bezpieczeñstwo obrotu i dobr¹ wiarê”²⁴.

Wyj¹tkowo zg³aszano postulaty, aby przyjmowaæ skutecznoæ wewnêtrznych aktów ograniczaj¹cych (statutów, uchwa³ walnego zgromadzenia) wobec takich kontrahentów, którzy je znali lub przy do³o¿eniu nale¿ytej starannoœci mogli siê z nimi zapoznaæ. Dotyczy to zw³aszcza koluzji (zmowy) cz³onków zarz¹du i osoby trzeciej na szkodê osoby prawnej²⁵. Wydaje siê jednak, æe sytuacja taka nie zachodzi w niniejszej

²³ Podobnie na gruncie prawa sp³dzielczego K. S t e f a n i u k, Glosa do orzeczenia SN z dnia 9 VIII 1993 r., OSP 1994, nr 7-8, poz. 135, s. 356-357 co do braku zewnêtrznej skutecznoœci ograniczeñ kompetencji zarz¹du sp³dzielni wprowadzonych na podstawie statutu lub uchwa³ rady nadzorczej (walnego zgromadzenia) oraz R. B i e r z a n e k, Prawo sp³dzielcze w zarysie, Warszawa 1984, s. 53.

²⁴ S. B u c z k o w s k i, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. 1, Warszawa 1972, s. 118.

²⁵ Zob. orzeczenie SN z dnia 9 VIII 1993 r. III CZP 75/93 z glos¹ K. S t e f a n i u k a, OSP 1994, nr 7-8, poz. 135: „[p]orêczenie d³ugu przekraczaj¹cego uchwalon¹ przez walne zgromadzenie cz³onków sp³dzielni najwy¿sz¹ sumê zobowi¹zañ, jak¹ sp³dzielnia mo¿e zaci¹gn¹æ, poci¹ga za sob¹ niewa¿noæ mowy porêczenia tylko w razie udowodnienia, æe osoba zawieraj¹ca ze sp³dzielni¹ umowê zna³a treæ uchwa³y lub mog³a zapoznaæ siê z ni¹ na podstawie wpisu do rejestru sp³dzielni”; por. te¿ orzeczenie SN z dnia 30 VI 1993 r. I Acr 158/93, Wokanda 1994, nr 1, poz. 40 (uchwa³a okreðaj¹ca najwy¿sz¹ sumê zobowi¹zañ sp³dzielni ma charakter tylko zalecenia dla m.in. zarz¹du) oraz M. J a s i a k i e w i c z, Wybrane problemy stosowania przepisów o reprezentacji sp³dzielni, [w:] Ksiêga pami¹tkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Kruczalaka, Gdañskie Studia Prawnicze 1999, t. V, s. 161 i nast.; por. tak¿e na tle przepisu art. 17 ust. 3 k.s.h. uwagi A. S z u m a ñ s k i e g o, [w:] S. S o³ t y s i ñ s k i, A. S z a j k o w s k i, A. S z u m a ñ s k i, J. S z w a j a, Kodeks sp³ek handlowych, t. I, Komentarz do art. 1-150 k.s.h., Warszawa 2001, s. 190 i nast.; zob. te¿ M. A l l e r h a n d, Kodeks handlowy. Komentarz, Warszawa 1991 (reprint), s. 330 (na tle art. 198 § 3 k.h. co do koluzji zarz¹du z trzecim). Co do najwy¿szej i najni¿szej sumy zobowi¹zañ ustalonej przez Konferencjê Episkopatu

sprawie, jako że nie podnoszono w ogóle tej kwestii w postępowaniu s¹dowym.

Tym bardziej zatem zasadę wewnętrzną skuteczności kanoniczno-prawnego „statutu” należy stosować wobec parafii, której status prawny w żaden sposób nie może zostać sprawdzony przez najbardziej nawet starannego kontrahenta. Nie jest bowiem prowadzony, jak już powiedziano, publiczny rejestr parafii²⁶, lecz s¹ one wykazywane jedynie w ramach rejestru kościołów. Z kolei spisy prowadzone przez Kościół³ (schematyzm kościelny oraz Anuario Pontificio) nie mają charakteru rejestrów publicznych, a w szczególności nie s¹ jawne. Dokonanych w nich wpisów nie dotyczą domniemania prawdziwości i powszechnej znajomości wpisu. Przede wszystkim jednak – co stanowi istotę niniejszej sprawy – żaden ze wskazanych rejestrów (spisów) nie zawiera w swojej treści informacji co do kanonicznoprawnych ograniczeń kompetencji proboszcza w postaci uzyskania zezwolenia biskupa na dokonywanie określonych czynności prawnych ze skutkiem dla parafii.

IV. Problem kwalifikowania zezwolenia biskupa diecezjalnego jako zgody osoby trzeciej

W niniejszej glosie opowiadam się za brakiem skuteczności w stosunkach zewnętrznych kanonów kodeksu prawa kanonicznego, regulujących zasady i ograniczenia dotyczące dokonywania czynności prawnych przez proboszcza jako organ parafii. Odnosi się to w szczególności do wskazanego w kan.1291 k.p.k. pozwolenia biskupa. Kwestia ta może jednak być w świetle dalekiej od doskonałości regulacji prawnej inaczej postrzegana, czego dowodzi głosowany wyrok. Warto zatem dokonać bliższej analizy konstrukcji, której ho¹d Najwyższy, albowiem jej akceptacja nie musi wcale prowadzić do ocen zgodnych z tezą¹ głosowanego wyroku.

por. kan.1292 k.p.k., który, moim zdaniem, ma znaczenie tylko w stosunkach wewnętrznych.

²⁶ W okresie II Rzeczypospolitej podany w dniu 5 III 1926 r. przez Konferencję Episkopatu Polski wykaz kościelnych jednostek organizacyjnych, które według prawa kanonicznego posiadają osobowość „moralną”, został opublikowany przez Ministra Sprawiedliwości jako uznany przez państwo polskie w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości; por. H. Misztal, Kościelne osoby prawne..., s. 495.

Jeżeli nawet zgodzić się z poglądem składu orzekającego co do skuteczności wskazanych kanonów kodeksu prawa kanonicznego (statuujących wymóg uzyskania pozwolenia biskupa) także w stosunkach zewnętrznych, to i tak wydaje się, że zakres recepcji prawa kanonicznego dokonanej przez S¹d Najwyższy jest zbyt szeroki.

Wyznaniowe (kościelne) osoby prawne są zaliczane do tej samej kategorii co państwowe i komunalne osoby prawne²⁷. Cech wyróżniający, co warto w tym miejscu zaznaczyć, jest fakt ich powołania z przedstawicielami władzy, tj. państwem, gminą, a w wypadku parafii z Kościołem. Tak więc parafii nie przysuguje jako kościelnej osobie prawnej pełna niezależność. W pewnych sprawach pozostaje ona w stosunku zależności wobec biskupa diecezjalnego (administratora diecezji) i podlega jego władztwu²⁸. Biskup ten nie jest organem parafii, lecz organem diecezji jako odrębnej osoby prawnej. Niemniej określa z mocy prawa kanonicznego m.in. zakres czynności zwykłego zarządu, co do których może samodzielnie decydować (zarządzać) proboszcz, natomiast w sprawach przekraczających zwykły zarząd proboszcz zobowiązany jest uzyskać pisemne pozwolenie biskupa.

Taka regulacja prawa kanonicznego oparta jest na zupełnie innych założeniach, aniżeli cywilistyczna konstrukcja osoby prawnej, dlatego wskazane kompetencje biskupa wobec proboszcza nie powinny być – jak to uczynił SN – kwalifikowane na gruncie prawa cywilnego jako forma ograniczenia zakresu kompetencji proboszcza. Biskup nie jest bowiem organem parafii, a zatem nie zachodzi sytuacja podobna tej, która ma niekiedy miejsce w wypadku ograniczania kompetencji organu wykonawczego osoby prawnej w zakresie prowadzenia jej spraw (zarządzania) przez inny organ tej samej osoby prawnej (organ stanowiący). Jak już

²⁷ Por. np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998, s. 213; zob. też M. Pyziak-Szafrnicka, W. Robaczynski, *Elementarny kurs prawa cywilnego*, Warszawa 1999, s. 30, którzy Kościoły zaliczają do osób prawnych prawa publicznego, przy czym podkreślają uprawnienia władcze tego rodzaju osób prawnych; por. też uwagi B. Ziemanina co do historycznych klasyfikacji Kościoła jako korporacji albo fundacji, B. Ziemanin, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Poznań 2003, s. 102-103.

²⁸ G. Radcki, *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego...*, s. 149-150, kościelne osoby prawne określa jako osoby prawne zależne.

powiedziano, proboszczowi przys³uguje kompetencja generalna w zakresie prowadzenia spraw parafii i jej reprezentacji, wynikaj¹ca z faktu przyznania parafii osobowoœci prawnej i braku innych poza proboszczem organów parafii²⁹.

Wymagane przez kodeks prawa kanonicznego pisemne pozwolenie biskupa diecezjalnego na dokonanie czynnoœci prawnej przez parafiê, reprezentowan¹ przez proboszcza, mo¿na by ewentualnie rozwa¿aæ na gruncie prawa cywilnego w kategoriach zgody osoby trzeciej. Warto jednak podkreœliæ, ¿e wymóg taki powinien wynikaæ wy³ecznie z przepisu prawa (ustawy)³⁰, a kodeks postêpowania kanonicznego, jak ju¿ powiedziano, nie ma takiego charakteru. Nadto na gruncie prawa kanonicznego pozwolenie biskupa nie jest oœwiadczeniem woli, lecz ma charakter koœcielnego aktu administracyjnego. W konsekwencji, z uwagi na zasadê autonomicznoœci Koœcio³a oraz specyfikê w³adztwa biskupa wobec parafii, mo¿na by rozwa¿aæ stosowanie art. 63 k.c. jedynie per analogiam³¹.

Interesuj¹co przedstawia siê wówczas problem sankcji w odniesieniu do dokonania czynnoœci prawnej przez proboszcza, pomimo nieuzyskania pozwolenia biskupa diecezjalnego. Otó¿ wystêpowa³by wówczas swoisty zbieg sankcji prawa cywilnego i prawa kanonicznego, zwa¿ywszy ¿e kan.1281 k.p.k. przewiduje w tym wypadku niewa¿noœæ czynnoœci prawnej. Podkreœla siê przy tym *expressis verbis*, ¿e upowa¿nienie ordynariusza powinno byæ uzyskane wczeœniej, i to wy³ecznie w formie pisemnej pod rygorem niewa¿nego wykonania czynnoœci przez zarz¹dcê.

²⁹ Ustawa o stosunku pañstwa do Koœcio³a wskazuje wy³ecznie na proboszcza jako organ parafii. Rada parafialna nie jest zatem organem parafii. Na gruncie k.p.k. rada parafialna ma charakter doradczy.

³⁰ Por. np. Z. Radwañski, [w:] System prawa prywatnego. Prawo cywilne – czêœæ ogólna, t. II, red. Z. Radwañski, Warszawa 2002, s. 306-308; S. Rudnicki, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, Komentarz do kodeksu cywilnego. Ksiêga pierwsza. Czêœæ ogólna, Warszawa 2002, s. 225; M. Salfjan, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 2002, s. 199.

³¹ Za analogicznym stosowaniem art. 63 k.c. do wymogu zgody organu za³o¿ycielskiego na dokonanie okreœlonych czynnoœci prawnych przez przedsiêbiorstwo pañstwowe (jako pañstwow¹ osobê praw¹) opowiedzia³ siê Z. Radwañski w Glosie do orzeczenia SN z dnia 26 III 2002 r. III CZP 15/02, OSP 2003, nr 2, poz. 18, w³aœnie z uwagi na swoiste pow¹zanie w³adczych dzie³añ pañstwa z jego rol¹ w³aœcielsk¹.

Nie ulega zatem wątpliwości, że idzie tu o znan¹ w prawie cywilnym nieważność bezwzględna¹. Tymczasem na gruncie art. 63 k.c. dopuszcza się potwierdzenie czynności prawnej przez osobę trzecią¹ i przyjmuje się sankcję bezskuteczności zawieszoną. Dopiero w braku takiego potwierdzenia czynność prawna jest bezwzględnie nieważna³².

Proponowana w niniejszej glosie kwalifikacja pozwolenia biskupa jako zgody osoby trzeciej by³aby w pełni uprawniona, jeżeli znalaz³aby podstawę ustawową¹. Realizacja takiego postulat³aby na zachowanie tradycji Kościoła, z jednoczesnym poszanowaniem zasad prawa cywilnego.

V. Problem umowy poręczenia

Treść uzasadnienia nie pozwala na jednoznaczne rozstrzygnięcie nasuwających się wątpliwości dotyczących udziału diecezji w niniejszej sprawie. Jak stwierdzono w uzasadnieniu, tytułem zabezpieczenia „ustanowiono hipoteki na nieruchomościach..., a także poręczenie Kurii Diecezjalnej, podpisane przez jej kanclerza księdza Z.B. [podkr. M.J.]”. Z kolei jako powoda wskazano diecezję, która wystąpiła o ustalenie nieważności umowy kredytu. Diecezja była tym niewątpliwie zainteresowana, z uwagi na akcesoryjność umowy poręczenia. Stwierdzenie nieważności umowy kredytu z powodu braku pozwolenia biskupa skutkuje bowiem nieważnością¹ umowy poręczenia, o ile to pozwolenie miałoby działanie w stosunkach zewnętrznych. Jak wiadomo, Kurii diecezjalnej nie przysuguje osobowość prawna w prawie kanonicznym, i tym samym w polskim prawie cywilnym, a więc z góry było wiadome, że nie mogła ona udzielać takiego poręczenia. Założwszy najlepsze intencje podmiotów występujących w niniejszej sprawie, można wyrazić pewien niepokój w związku z niezajomością¹ podstawowych regulacji kodeksu prawa kanonicznego przez wysokiego urzędnika Kurii diecezjalnej, tj. jej kanclerza. Moim zdaniem, fakt ten powinien zostać dogłębnie rozważony przez s¹dy orzekające w niniejszej sprawie. Trudno bowiem w takiej sytuacji zarzucać bankowej spółce akcyjnej niedołożenie należytej staranności w ustaleniu wynikających z kodeksu prawa kanonicznego i respektowa-

³² Por. Z. Radwański, tamże, s. 80-81.

nych przez s¹dy rygorów procedowania parafii przy zawieraniu umowy kredytu.

Jeżeli natomiast w istocie poręczycielem nie by³a Kuria (jak napisano w uzasadnieniu wyroku SN), ale maj¹ca osobowość prawn¹ diecezja (wskazana zreszt¹ jako powódka w sprawie o ustalenie nieważności umowy kredytu), wówczas niejasny jest fakt jej reprezentowania przez kanclerza (jako pe³nomocnika?), a nie przez biskupa jako organ diecezji. Do zadań kanclerza nie należą sk³adanie oświadczeń woli, lecz potwierdzanie aktów wychodz¹cych z Kurii diecezjalnej jako urzęd¹ biskupa. Nie wiadomo więc jaki akt diecezji (biskupa) potwierdzi³ kanclerz.

Niemniej, nie ulega w¹tpliwości, zważywszy na hierarchiczn¹ strukturę Kościoła, że sprawa zawarcia umowy kredytu przez parafię by³a znana w diecezji. Wydaje się zatem, że należa³oby dokonać pog³ębionej analizy stanu faktycznego niniejszej sprawy, także z uwzględnieniem hipotezy o wiedzy i dorozumianej zgodzie biskupa na zawarcie przez parafię umowy kredytu. Wydaje się bowiem, że z faktu udzielenia przez diecezję poręczenia tego w³acie kredytu można implicite wywodzić istnienie zgody. Przes³ank¹ takiego rozumowania by³oby ustalenie m.in. na podstawie regulaminu kredytowego, że ad casum do zawarcia umowy kredytowej wymagana by³a forma pisemna ad probationem, co umożliwia³oby wyrażenie zgody przez osobę trzeci¹ (biskupa, art. 63 k.c.) poprzez każde zachowanie spe³nijaj¹ce wymogi przepisu art. 60 k.c.³³

VI. Wnioski

Sposób uregulowania (czy w³aciiwie nieuregulowania) zasad udziału parafii w obrocie cywilnoprawnym godzi przede wszystkim w utrwalon¹ w prawie cywilnym zasadę pewności obrotu. Ćwieccy kontrahenci kościelnych osób prawnych, o ile nie poruszają¹ się swobodnie w sferze prawa kanonicznego, nie s¹ w żaden sposób chronieni.

³³ Por. M. B¹czyk, Umowy w zakresie czynności bankowych, [w:] Prawo umów w obrocie gospodarczym, pod red. S. W³odyki, Warszawa 2001, s. 834, który opowiada się co do zawarcia umowy kredytu za form¹ pisemn¹ ad probationem, z zaznaczeniem jednak rozbieżności w doktrynie; zob. też Z. R a d w a ņ s k i, [w:] System..., s. 309 co do formy wyrażenia zgody z art. 63 k.c.; a także M. S a f j a n, [w:] Kodeks cywilny..., s. 200-201.

Regulacja prawna dotycz¹ca udziału osób prawnych Kościoła katolickiego w obrocie cywilnoprawnym powinna stać się przedmiotem prac Komisji Wspólnej Rz¹du i Episkopatu lub Komisji Konkordatowej, działającej przy Episkopacie Polski, i objąć m.in. zasady rejestracji kościelnych osób prawnych, zwłaszcza wtedy, gdy występują w roli przedsiębiorców. Powinna również stworzyć, w nawiązaniu do regulacji kodeksu prawa kanonicznego, ustawowe podstawy dla ich ustroju, na przykład w drodze nowelizacji ustawy o stosunku państwa do Kościoła. Dobrym wzorem w tym zakresie mogą również być przepisy ustawy o gwarancjach wolności sumienia, które jasno określają wymagania statutu Kościoła i związku wyznaniowego, dotyczące jednostek organizacyjnych mających osobowość prawną.

Trwanie przy fragmentarycznej i niejasnej regulacji, która de lege lata obowiązuje, narusza zasadę pewności obrotu, a nadto nie służy dobrze Kościołowi katolickiemu jako instytucji zaufania publicznego.

Marek Jasiakiewicz